

ної України. У 19–20 ст. Г. переважно мешкали в містах, утворюючи невеликі колонії. Значний відсоток серед них становили службовці, лікарі, адвокати. В період 1920–80-х рр. чисельність Г. в У. збільшилася майже у 18 разів. За переписом населення, проведеного в СРСР 1989, на території України проживало 23 540 грузинів. 1992–94 в Україну прибуло близько 4 тис. Г. Провідну роль у міграційних процесах відігравали ті іммігранти, які переїхали з районів міжнаціональних конфліктів. У середині 1990-х рр. в Україні діяли 4 громадські об'єднання, що представляли інтереси Г. (в АР Крим, Львівській та Одеській областях). За даними Всеукраїнського перепису населення 2001, на території України проживало 34, 2 тис. Г.

Літ.: Плохинский М.М. Иноземцы в Старой Малороссии. – М., 1905 ч. 1; Кабузан В.М. Чисельність та національний склад населення Новоросії в 60–80-х роках XVIII ст. //Український історико-географічний збірник, 1971, вип.1; Наулко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине (Историко-этнографический очерк). – К., 1975; Гуржій О.І. До питання про утворення національної території України (XVIII ст.) //Народна творчість та етнографія, 1988, № 1.

В.М.Устименко, О.І.Гуржій.

ГРУЗІЯ (Сакартвело), РЕСПУБЛІКА ГРУЗІЯ – держава в центральній та західній частині Закавказзя, межує на півночі з Російською Федерацією, на сході та південному сході – з Азербайджаном, на півдні – з Вірменією і Туреччиною, а із заходу омивається Чорним морем. Площа 69,7 тис. км². Населення 4,5 млн. осіб (2007). До складу Г. входять автономні республіки Абхазія і Аджарія та автономна область Південна Осетія. Глава держави – президент.

В античну добу на землях Г. мешкали племена геннохів, колхів, мисіміан, мушків, тулабів, халібів та ін. Етнічний склад грузинів як народу формувався з трьох племінних об'єднань: картів (картлів), мегрело-чанів і сванів. На території Г. зі стародавніх часів існувало кілька держав і державних утворень: у 9-6 ст. до н.е. – Урарту (займало частину західної Г.), в 6 ст. до н.е. – Колхідське царство, в 4–3 ст. до н.е. – Іберія. У 3–1 ст. до н.е. Г була тісно пов'язана з Вірменією, елліністичними державами – Селевкідів та Понтійським царством. У 1 ст. до н.е. Г опинилася під владою Риму. В 2–6 ст. на землях західної Г. існувало Лазьке царство (Егрісі), що певний час було у васальній залежності від Риму. У 3–4 ст. грузини прийняли християнство, яке стало державною релігією. У 6–9 ст. за грузинські землі змагалися іранські Сасаніди, Візантійська імперія та Арабський халіфат. У 8–9 ст. на цій території утворилася низка князівств (Кахеті, Ереті, Тао-Кларджетське) та Абхазьке царство. Наприкінці 10 – поч. 11 ст. грузинські князівства і царства об'єдналися в єдину державу, яка в 2-й пол. 12 – на поч. 13 ст. за правління царя Георгія III та цариці Тамар досягла найбіль-

шого розквіту. У 2-й чверті 13 ст. Г. була завойована монголо-татарами, а наприкінці 14 – поч. 15 ст. зазнала спустошливих вторгнень військ Тимура. Наприкінці 15 – початку 16 ст. внаслідок міжусобиць Г. розпалася на окремі царства та князівства (Імеретинське, Картлійське, Кахетинське, Самцхе–Саатабаго та ін.). Упродовж 16–17 ст. країна стала ареною запеклої боротьби Ірану та Османської імперії, а з 18 ст. – Російської імперії. 1783 східна Г. прийняла протекцію Росії, а 1801 була введена до її складу як Грузинська губернія. Впродовж 1803–64 до Російської імперії в результаті низки російсько-перських та російсько-турецьких війн були приєднані землі західної Г.

28 (15) листопада 1917 був створений Закавказький комісаріат – спільний уряд Азербайджану, Вірменії та Г., який скликав 23 (10) лютого 1918 Закавказький сейм для правового оформлення міждержавних взаємин народів Закавказзя. Згідно з рішенням сейму від 22 (9) квітня 1918, Г. разом з Азербайджаном і Вірменією увійшла до складу Закавказької Демократичної Федеративної Республіки. 8 червня (26 травня) 1918 Грузинською національною радою проголошена Грузинська Демократична Республіка. Від травня до жовтня 1918 на більшій частині території Г. перебували німецькі, а з червня до жовтня 1918 в Аджарії та на деяких інших землях Г. – турецькі війська. Після поразки Німеччини в Першій світовій війні її частини були виведені з Г., а за умовами Мудреського перемир'я 30 жовтня 1918 – й збройні сили Туреччини. Від грудня 1918 на території Г. (з вересня 1919 – тільки в м. Батумі) перебували англійські війська (у січні 1920 Грузинську Демократичну Республіку визнала Антанта), які були виведені у липні 1920 за умовами мирної угоди між Грузинською Демократичною Республікою та РСФРР від 5 травня 1920. У лютому 1921 проголошена Грузинська Соціалістична Радянська Республіка (ГСРР). Її режим був установлений в результаті військового вторгнення частин радянської 11-ї армії.

ГСРР з березня 1922 входила в Федеративний Союз Соціалістичних Радянських Республік Закавказзя, відомий здебільшого як Закавказька Федерація (з 25 грудня 1922 офіційна назва – Закавказька Соціалістична Федеративна Радянська Республіка), і в її складі – до СРСР. Від 5 грудня 1936 Г. – союзна республіка в складі СРСР.

9 квітня 1991 Г. проголошена незалежною державою. Її президентом став З.Гамсахурдіа, якого в результаті збройних виступів опозиції було усунуто від влади у січні 1992. 1992–94 на території Г. відбувався збройний конфлікт з приводу статусу Абхазії та Південної Осетії. У листопаді 1995 президентом Г. став Е.Шеварнадзе. У листопаді 2003 він подав у відставку під потужним тиском опозиції, який призвів до мирної “революції троянд”. Президентом Г. в січні 2004 став М.Саакашвілі.

Грузинсько–українські культурні, політичні та економічні відносини. Г. від середньовіччя підтримувала відносини з українськими землями. В 11 – на початку 13 ст. Г. мала торговельні, господарські та культурні контакти з давньоруськими князівствами, зокрема з поселеннями на Північному Кавказі (Біла Вежа, Тмуторокань та ін.). Грузинські живописці брали

участь у створенні мозаїки головної церкви Києво-Печерської лаври (кінець 11 ст.). У 2-й пол. 12 ст. Г. та давньоруські князівства підтримують політичні взаємини: 1154 київський князь Ізяслав Мстиславович в останній рік життя вдруге одружився з дочкою грузинського царя Деметре I – Русудан. 1185 син владимиристо-суздальського князя Андрія Боголюбського Юрій одружився з грузинською царицею Тамар. Шлюб був розірваний через два роки.

У 17 ст. на українській землі з турецької неволі втікала чимало грузинів, які вливалися до лав Війська Запорозького. В 17 – на початку 18 ст. грузинські князі підтримували зносини з запорозьким козацтвом. Ширилися й культурні взаємини. У 1-й пол. 18 ст., грузини, що мешкали в Москві, перекладали грузинською мовою твори П.Могили та Дмитрія Ростовського. У 30–40-х рр. 18 ст. царський уряд пожалував багатьом грузинським дворянським і княжим родинам (Абашидзе, Ерістовим, Жеваховим, Кекуатовим, Орбеліані, Тумановим та ін.) маєтки на території Лівобережної України, де був створений Грузинський гусарський полк. У 1-й пол. 18 ст. грузини селилися на землях Лубенського, Миргородського, Полтавського, Прилуцького та інших полків. У Миргороді тривалий час мешкав і працював поет Д.Гурамішвілі.

Від 19 ст. існували сталі економічні зв'язки між українськими та грузинськими землями, що перебували в межах кордонів Російської імперії. На початку 19 ст. у східній Г. з'являються поселення, в яких мешкали українці, звільнені з російської армії. У 60-ті рр. 19 ст., після примусового виселення абхазів до Туреччини, на землях північно-західної Г. з'являються мішані російсько-українські поселення. За Всеросійським переписом 1897, на території Г. мешкало понад 10 тис. українців.

Протягом 19 – початку 20 ст. чимало грузинів здобували освіту в Київській духовній академії, Київському університеті та навчальних закладах Одеси, Харкова та інших міст. Серед випускників-грузинів вищих шкіл в Україні 19 – початку 20 ст. були визначні громадські і культурні діячі, учені, серед них Я.Гогешвілі, Н.Ломоурі, П.Мелікішвілі, В.Петріашвілі, Ш.Читадзе. Тоді ж у започаткуванні грузинсько-українських літературних зв'язків брали участь М.Гурієлі, Д.Томашвілі, С.Хундадзе, А.Церетелі, С.Шаніашвілі та ін. У 2-й пол. 19 ст. грузинською мовою перекладалися твори Г.Квітки-Основ'яненка, І.Котляревського, І.Франка, Т.Шевченка. У 80-90-х рр. 19 ст. в Г. гастролювали трупи М.Кропивницького та М.Старицького. На початку 20 ст. у Тифлісі (нині м.Тбілісі) існувала постійна українська трупа на чолі з М.Біляєвою. Наприкінці 19 – початку 20 ст. з'явилися українські переклади грузинських літературних творів, виконані П.Грабовським, О.Лотоцьким та ін. 1910–13 в Г. проживала Леся Українка, що розширило українсько-грузинські культурні взаємини.

1917 у Тифлісі відбувся Український військовий з'їзд Закавказзя, на якому була заснована Закавказька крайова українська рада. Вона видавала газету "Вісті", пізніше "Українські вісті Закавказзя".

Спроби встановити дипломатичні стосунки Г. з Україною датуються початком 1918. Перше дипломатичне представництво Г. в Україні в

квітні 1918 очолював Н.Брегвадзе, його заступником був Д.Вачеїшвілі, а секретарем – Н.Бокугава. 6 червня 1918 грузинський міністр закордонних справ А.Чхенкелі звернувся з нотою про визнання Г.Україною. В липні 1918 з'явилися українські консульства в Тифлісі та Батумі, а пізніше – в Гаграх. Генеральне консульство Української Держави в Тифлісі, яке опікувалося справами Північного Кавказу та Закавказзя, очолював І.Красковський. Консульством 1-го розряду в Тифлісі керував Л.Лісняк. У Батумі консульським агентом 1-го класу був Є.Засядько. 5 грудня 1918 держава П.Скоропадського встановила офіційні дипломатичні відносини з Грузинською Демократичною Республікою. В Києві інтереси Г. репрезентувала дипломатична місія, яку очолювали В.Тевзайя та його заступник Д.Вачеїшвілі.

Після укладення 28 грудня 1920 союзного договору між УСРР і РСФРР, який дав радянській Україні юридичне право на встановлення дипломатичних зносин із зовнішнім світом, голова уряду УСРР Х.Раковський 31 грудня того самого року уклав у Москві першу угоду про мирне співробітництво з демократичною Г.

Під час Другої світової війни більшість грузинів воювали на території України в лавах Червоної армії, невелика кількість – у складі Української повстанської армії та Російської визвольної армії генерала А.Власова.

За радянської доби Г. і Україна підтримували економічні, культурні, освітні, наукові зв'язки як союзні республіки в складі СРСР. Протягом 30–50-х рр. 20 ст. у Г. зростає кількість українців унаслідок залучення кваліфікованих спеціалістів для праці на місцевих промислових підприємствах. У 60–70-ті рр. 20 ст. чисельність українців у Г. дещо скорочується. За даними перепису населення, проведеного в СРСР 1989, в Г. мешкало понад 52 тис. українців. Чимало грузинських політичних і громадських діячів, учених, митців здобули освіту у вищих навчальних закладах України, серед них – президент М.Саакашвілі, який навчався в Київському університеті.

У 20 ст. на еміграції грузини та українці співпрацювали в деяких політичних і громадських об'єднаннях, здебільшого антирадянського спрямування, зокрема в Антибільшовицькому блоці народів, Лізі визволення народів СРСР, Прометеївському русі.

21 липня 1992 були встановлені дипломатичні відносини між Україною та Г. У 1990-х рр. відновлюється українське культурно-освітнє життя в Г. У червні 1992 створюється Асоціація українців – жителів Грузії, яка невдовзі об'єднала понад 7 тис. осіб. У Тбілісі виникло також товариство українських біженців з Абхазії – “Відродження”. Українські громадські та просвітницькі організації засновано і в інших містах: в Кутаїсі – “Дружба”, в Сухумі – культурно-просвітницьке товариство українців Південної Осетії “Вишня”. Крім того, осередки українських організацій постали у Батумі, Зугдіді, Руставі, Поті, Телаві. На початку 1995 кількість українців, що мешкали в Г., складала близько 41 тис. осіб.

Літ.: Федоровский П. Страничка из жизни грузин-переселенцев в Малороссию. – Тифлис, 1888; Плохинский М.М. Поселение грузин в Малороссии

в XVIII в. //Сборник Харьковского историко-филологического общества, 1893, т. 5, вып. 1; Плохинский М.М. Иностранцы в старой Малороссии. – М., 1905, ч.1; Сидамонидзе У. К истории Закавказской федерации советских республик //История СССР, 1961, № 1; История Грузии. – Тбилиси, 1962-73, т.1-3; Исаевич Я.Д. Малоизвестный источник начала XVI в. о Грузии и грузинах. В кн.: Объединенная научная сессия по истории грузинско-украинских взаимоотношений. – Тбилиси, 1967; Котляр М.Ф., Панібудьласка В.Ф. Питання українсько-грузинських історичних зв'язків в українській радянській історіографії //УІЖ, 1967, № 3; История индустриализации Грузинской ССР (1926-1941 гг.): Документы и материалы. – Тбилиси, 1968; Луценко І.А. Українсько-грузинські літературні зв'язки в їх історичному розвитку. – Дніпропетровськ, 1968; Из истории украинско-грузинских связей. – Тбилиси, 1968; Джаошвілі В.Ш. Розселення українців на території Грузинської РСР. //УІЖ, 1970, №1; Из истории украинско-грузинских связей. – К., 1971; Из истории украинско-грузинских связей. – Тбилиси, 1975; Сванидзе М.Х. Грузия, страны Причерноморья и восточная Европа в первой половине XVII в. В кн.: Россия, Польша и Причерноморье в XV–XVIII в. – М., 1979; Барабан Л.І. Україна і Грузія: культурні зв'язки //Народна творчість та етнографія, 1982, № 4; Баканідзе О.А. Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини. – К., 1984; Рассоха Л. К истории грузинской колонии на Украине: вторая половина XVIII–XIX вв. //Литературная Грузия, 1984, № 7-8; Грузинская Демократическая Республика и Советская Россия [Публикация документов 1920–1921 гг.] //Коммунист Грузии, 1990, № 2; Лашко О. Україна–Грузія, стратегічне партнерство: Геополітичні пріоритети з позиції національних інтересів //Розбудова держави, 1995, № 2; Бежуашвілі А. Від Дніпра до Кури: Україна і Грузія, дипломатичні відносини 1918–1920 рр. //Голос України, 1996, 24 травня.

О.В.Ясь.